

Эрдём Мехмет Акиф

ТҮРКИЯНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНДАГЫ ТЕКШЕРҮҮ СИСТЕМАСЫНЫН ӨНҮГҮҮ ПРОЦЕССИ

Эрдём Мехмет Акиф

РАЗВИТИЕ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЯ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ ТУРЦИИ

Erdem Mekhmet Akif

THE DEVELOPMENT OF THE VERIFICATION SYSTEM IN THE SYSTEM OF EDUCATION TURKEY

УДК:371.87/45

Билим берүү коомдордун заманбап болууда негизги роль ойногон маанилүү факторлордун бири болуп, мезгилге ылайык өнүгүүнүн жана калыптаныуунун негизги чен-өлчөмдөрдүн бири болуп саналат. Коомдук жашоодо негизги орунду ээлеген билим берүү системасы өзүнүн маанилүүгүнүнүн себеби менен өлкө башчыларынын алдыңкы милдеттеринин бири болгон. Билим берүү системасын коомдук системасынан жана коомдук зарылчылыктардан өзүнчө кароо мүмкүн эмес. Бардык мамлекеттер өзгөргөн заманбап өндүрүүнүн формасына жана усулдарына жооп бере турган билим берүү системаларын жаңыртууга милдеттүү.

Мекеменин негизги максаты – мекеменин максаттарын ишке ашыруу деңгээлине байкоо жүргүзүү жана натыйжага ээ болуу үчүн тиешелүү иш-чараларды көрүү. Ошондуктан, мекеменин бардык иш-чараларын үзгүлтүксүз текшерүү жана аларды көзөмөлдөөгө алып, максаттарын туура жана канаттаандырарлык бир деңгээлде ишке ашырылышы үчүн аракет кылынат. “Билим берүүдөгү текшерүү, билим берүүнүн максаттарына ылайык усулдарды табуу жана жыйынтыктын сапат жагынан өнүгүүсүн камсыздоо максатын көздөйт” [1].

Билим берүү мекемелеринин бир уюм деген мүнөзгө ээ болушунун натыйжасы, бул мекемелерде түрдүү сапаттагы кызматкерлердин жумуш менен камсыздалышы, каражат жана имараттардын курулуш зарылчылдыгы келип чыккан. Мунун натыйжасында билим берүү мекемелеринин усулу жана текшерилиши пайда болуп, текшерүү жана көзөмөлдөө маанилүү бир процесс боло баштаган.

Билим берүү системасындагы өзгөрүүлөр жана өнүгүүлөр текшерүү системасына да түздөн-түз таасир берүүдө. Анткени текшерүү, билим берүү системасынын төмөнкү системасы болуп саналат. Билим берүү системасындагы ар кандай өзгөрүүлөр жана өнүгүүлөрдөн улам текшерүүлөрдүн дагы ошол багытта кайрадан каралып чыгышын талап кылат.

1838-жылдагы Rüştiye (Рүштиье) мектептери (дин боюнча жетилген балдар окуган мектеп, азыркы сөз менен айтканда орто мектеп) ачылгандан кийин системанын тартипке салынышы менен бирге текшерүү дагы алгачкы жолу системага кирген.

Рүштийеде иштеген мугалимдердин кесиптик жөндөмдүүлүктөрүн аныктоо, билим берүүнү өнүктүрүү, окуучулардын мыкты тарбия алып чыгуусу үчүн милдеттендирилген кызматкерлер тарабынан текшерүүлөр жүргүзүлгөндүгүн көрөбүз. 1846-жылы жарыкаа чыккан “Sıbyan Mekatib-i Hocaları Efendilere İfa Olunacak Talimat” (Башталгыч мектеп мугалимдерине карата жобо) аттуу жободо Mekatib-i Muin (Мекатиби муин) атуу башталгыч мектептерди текшерүү жөнүндө айтылат[3].

Түкиянын билим берүү системасында текшерүү кызматтары Танзимат мезгилинде башталган. 1846-жылы Билим берүү министрлигинин көрсөткөн негизге таянып Эсат мырзанын жетекчилиги алдында мектептерди текшерүү боюнча уюм түзүлгөн. Бул уюм аткаруу органы катары укуктуу балдардын мектеби жана элеттик мектептер менен гана чектелген. Ошондуктан, бул уюм борбордук жана негизги Билим берүү министрлигинин түзүлүшү үчүн ташталган маанилүү бир кадам болуп саналат [9].

Алгачкы жолу 1846-жылы “Мектептердеги балдарды мугалимдерге аманат калтыруу боюнча милдеттендирме” аттуу нускама дегенде “Жардамчы мектеп” деген башталгыч мектептердеги текшерүү жөнүндө сөз болгон. Бул мезгилде текшерүү кызматтары “Облустук билим берүү кеңешинин” мүчөлөрү тарабынан жүргүзүлгөн [3]. Мектептерди текшерүү боюнча уюм түзүлгөндөн кийин балдар мектептери жана элеттик мектептерди көзөмөлдөө үчүн жардамчы кызматкерлер милдеттендирилген. Алардын мойнуна текшерүү жана мугалимдерге кеңеш берүү сыяктуу милдеттер түшкөн. Бул мезгилде “Muin” деген сөз “текшерүүчү” дегенди түшүндүргөн [10]. Muin: “жардамчы, багыт берген, багыттаган” деген маанини түшүндүрөт.

Алгачкы жолу инспектор деген түшүнүк 1862-жылы Rüştiye (Рүштиье) жана Sıbyan (Сыбйан) мектептерин текшерүү үчүн милдеттендирилген кызматкерлер үчүн колдонулган. Ал эми бул кызматкерлерге болсо борбордук жана жергиликтүү мектептерди текшерүү милдети берилген. 1869-жылы Maarif-i Umumiye Nezareti (Маариф-и Умумийе Незарети) жалпы билим берүү системасын текшерүү үчүн областтык Билим берүү кеңешин

түзүү пландалган. Бул кеңеште иликтөөчүлөр жана инспекторлор милдеттендирилген. 1875-жылы даярдалган бул жободо инспекторлордун мугалимдерге багыт берүүсү жана жардам көрсөтүүсү керек экендиги айтылган [12].

1913-жылы чыгарылган *Tedrisat-ı İpdidaiye Kanunu Muvakkatı* (Тедрисати Ипдидайие Кануну Муваккаты) мыйзамы менен башталгыч мектептерде текшерүү жүргүзүү чечими кабыл алынган. Башталгыч билим боюнча текшерүү жасай тургандардын милдети текшерүү, иликтөө жана эскертүү болуп үч негизги топко бөлүнгөн [8].

Түркия Улуттук улуу кеңеши ачылгандан кийин 1920- жылы 1-май күнү бардык билим берүү кызматтары Билим берүү министрлигине өткөрүлүп берилген. 1923-жылы Билим берүү министрлигинин инспекторлор токтому менен баштапкы билим берүүнү инспекторлорунун милдетине тиешелүү болушу жөнүндө токтом чыгарылган. Билим берүүнү текшерүү боюнча токтомдо текшерүү мекемесинин түзүлүшү, инспектордун милдеттери жана укуктары менен текшерүүнүн негиздери айтылган. Ошол эле жылы бир текшерүү тобунун жетекчиси менен он инспектордон турган Текшерүү кеңеши түзүлгөн.

1924-жылы 3-мартта (*Tevhidi Tedrisat Kanunu*) Биргелешкен Билим берүү мыйзамы менен бардык медреселер жана мектептер Билим берүү министрлигине карап калган. Мындан улам инспекторлор кеңешинин милдеттерин кайрадан карап чыгууга туура келген. 1925-жылдын 1-20-май күндөрү Коньяда Жалпы билим берүүнүн инспекторлору жолугушкан жана министрлер кеңеши бекиткен билим берүүчүлөр инспекторлорунун орток укуктары жана милдеттерине тийиштүү токтом чыгарылган. Бул жободо бардык билим берүү мекемелерин мыйзам, устав жана жоболорго ылайык текшерүүсү үчүн инспектор жана анын жардамчылары дайындалган [6].

1926-жылы иштей баштаган Билим берүү мекемелери жөнүндөгү мыйзам менен билим берүү инспекторлорунун укук жана милдеттерине байланыштуу жобо чыгарылган. Бул жобонун буга чейинкилерден болгон айырмасы инспекторлорго министрлик инспектор деген наамдын берилиши болуп саналат [11].

Жумурият болгондон кийин башталгыч билим берүү инспекторлорун дайындоо жана кызматынан жогорулатуу боюнча иштер 1927-жылы “*İlk Tedrisat Müfettişleri Talimatnamesi*” (Билим берүү инспекторлорунун алгачкы көрсөтмөсү) басылып чыккандан тартып кайрадан улантылган. Бул көрсөтмө боюнча аталган инспекторлор башталгыч билим берүү бөлүмүн аяктаган, 24-45 жаштарында, башталгыч мектепте беш жылдык чоң тажрыйбага ээ жана адистикке ээ болушу керек эле. 1929 жылы “*İlk Tedrisat Müfettişleri Rehberi*” (билим берүү инспекторлорунун алгачкы маалымат китепчеси) чыккан. Ал маалымат китепчесинде көрсөтүлгөн боюнча инспекторлордон кесибин сүйүү, өзгөчө

жөндөм, теориялык жана практикалык даярдык программасы, мыкты мугалим болуу, кесиптик жактан өзүн өнүктүрүүгө умтулуу жана сүймөнчүлүккө ээ болуу сапаттары талап кылынган [1].

1933-жылы №2287 мыйзамдын негизинде Билим берүү министрлиги масштабын кеңейткен. Ушул эле мыйзамдын 10-беренесинде Билим берүү комиссиясынын түзүлүшү жана милдеттери кайрадан каралып чыккан [1].

1961 жылы өз күчүнө кирген № 222 Башталгыч билим берүү жөнүндө мыйзамынын 23-беренесинде билим берүү инспекторлорунун милдеттери, ошондой эле инспекторлорго коюлган талаптар дагы көрсөтүлгөн.

1962-жылы чыккан “*İlköğretim Müfettişleri Yönetmeliği*” (башталгыч билим берүү инспекторлорунун жобосу) жарыкка чыккан. Бул жободо коюлган шарттар боюнча аталган инспекторлор башталгыч билим берүү бөлүмүн аяктап, башталгыч мектепте мугалим болуп иштеген соң педагогикалык институт же болбосо туура келген башка окуу жайын бүтүргөн, башталгыч мектептерде 8 жылдан кем эмес мугалим же эки жылдан кем эмес мүдүр болуп иштеген болушу керек эле [5].

№3797 мыйзамдын 27-беренесинин негизинде 1993-жылдын 19-февралында №21505 Расмий гезитте басылып чыгып өз күчүнө кирген Билим берүү министрлигинин Комиссиясынын уставында иштөө алкагы, түзүлүшү, милдеттери жана укуктары, кызматка дайындалуу жана андан жогорулоо, иштөөнүн негиздери жана ыкмалары, отчеттор, текшерүү жүргүзүлгөндөрдүн милдеттери сыктуу бөлүмдөр орун алган. Бул уставдын 38-беренесине ылайык иштей турган Билим берүү министрлигинин комиссиясынын көрсөтмөсү 1993-жылы 3-октябрда №21717 Расмий гезитте басылып чыгып, өз күчүнө кирген [2].

Азыркы учурда мыйзамдаштырылган Билим берүү министрлигинин + башталгыч мектептердеги текшерүүчүлөр боюнча мыйзамы 1990-жылдын

27-октябрынын 20678 номердүү расмий гезитке жарыяланган. Мындай мыйзамда облустардын текшерүүчүнүн зарылчылыктарын кантип белгилене тургандыгы, текшерүүчүгө кайрылуу үчүн талап кылынган шарттар, талапкерлердин шайланышы жана сынактын формалары, текшерүүчүнүн жардамчысы үчүн бир кызматкерди дайындоо, жумуш менен камсыздоо жана кызмат орундары, аймакты алмаштыруу боюнча негиздер, кызматтан алуу формалары белгиленген. Мыйзамга ылайык текшерүүчүнүн жардамчысы болуу үчүн эң кеминде 5 жыл мугалим болуп иштеген же болбосо жетекчи болуу үчүн министрликтин башкармалыгында же жергиликтүү аймактарда эмгектенген, акыркы беш жылдын ичинде себепсиз маалымдама катты албаган жана үч жылдык мүнөздөмөсү эң кеминде жакшы деген шарттарга ээ болгон кызматкерлер алынат.

Адабияттар:

1. ALTINTAŞ, Rasim. Liselerde Kurum Teftişi, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), A.Ü. Eğitim Fakültesi, Ankara:1980.s.28
2. ARSLAN, Turgut. Bilişim Teknolojilerinin İlköğretimdeki Denetim Faaliyetleri Üzerindeki Fayda Ve Kullanılabilirliği. Yüksek lisans tezi. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2009.
3. Aydın, Mustafa. Çağdaş Eğitim Denetimi, Hatipoğlu Yayınevi, Ankara. 2000
4. Balcı, Ali. Etkili Okul ve Okul Geliştirme. s:173–174 Pegem Yayınları Ankara 2001
5. BALCI, Ali. “Türkiye’de Eğitim Yöneticisi ve Eğitim Müfettişi Yetiştirme Uygulamaları: Sorunlar ve Öneriler”, Çağdaş Eğitim Dergisi. Yıl:29, Sayı:307;22–40 Ankara 2004
6. Karagözoğlu, G. İlköğretimde Teftiş Uygulamaları (Yayınlanmamış Doktora Tezi),Ankara 1974s.16
7. Kasapçopur Ahmet. T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı, Avrupa Birliği Ülkelerinde Eğitim Denetimi, Ankara 2007
8. KOÇER, H.Ali. Türkiye’de Modern Eğitimin Doğuşu, Ankara:1987s.53
9. Kodaman, 1980: KODAMAN, Bayram. Abdulhamit Devri Eğitim Sistemi, İstanbul: 1980.s.36.
10. MEB, 1977: MEB 1977 : Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Raporu 1977.
11. Su, Kamil. Türk Eğitiminde Teftişin Yeri ve Önemi, Milli Eğitim Basımevi Birinci Baskı. İstanbul 1974 s:73.
12. Taymaz, H. Eğitim Sisteminde Denetim Kavramlar, İlkeler, Yöntemler, Pegema Yayıncılık, Ankara 2002 s. 34.
13. Taymaz, H. Eğitim sisteminde teftiş: kavramlar, ilkeler ve yöntemler. Tapu ve Kadastro Vakfı Matbaası. Ankara 1997 s:6

Рецензент: д.фил.н., профессор Найманова Ч.